

ВИЩА ОСВІТА В ЕПОХУ ШІ: ПРАВОВІ МЕЖІ ТА ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ

Смутьська А.В.

*доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Українські дослідники дедалі активніше апелюють до проблем використання штучного інтелекту (далі – ШІ) у закладах освіти в цілому та у вищій освіті зокрема. Зокрема досліджуються електронні навчальні платформи як засіб професійного становлення фахівців; застосування ШІ в освіті загалом, під час здобуття певної спеціальності (право, психологія, філологія, математика, історія, переклад, журналістика тощо) чи у межах вивчення окремих дисциплін; те, як впливає штучний інтелект на творчі здібності людини; проблеми міжнародно-правового регулювання використання ШІ; взаємозв'язок академічної доброчесності і ШІ; використання технологій ШІ у науковій діяльності; ШІ у спорті, в медицині, у фармації, під час проведення інтелектуальних змагань, під час складання юридичних документів, навчальних програм, етичні проблеми застосування ШІ: міжнародний досвід та інше [1; 2].

Побутує думка, що ШІ становить загрозу для системи освіти. Насправді це не так, оскільки ШІ лише трансформує підходи до навчання, зміщує фокус із зазубрювання та конспектування на розвиток навичок, необхідних у реальному житті. Це означає, що освіта вимагатиме застосування більшої кількості практичних завдань, створення проєктів та симуляції реальних умов, адже випускники повинні виходити на ринок праці не з книжним рівнем освіти, а з певною підготовкою, тож маємо підстави говорити саме про трансформацію, а не заміщення традиційної освіти [3].

Зрештою, застосування ШІ у ЗВО націлене передовсім на підготовку до занять та позанавчальних заходів; підтримку інклюзивності, оскільки ресурси ШІ здатні доносити інформацію здобувачам із порушенням слуху чи мовлення; створення тестів, автоматизовану перевірку робіт здобувачів; автоматизовану підготовку документів, аналіз інформації і прийняття управлінських рішень; підвищення кваліфікації за допомогою онлайн-курсів чи інших освітніх ініціатив, пошук інформації для саморозвитку тощо [3].

Роль викладача в системі освіти є неоспоримою. З появою ШІ, очевидно, виникла пересторога щодо того, що з часом ШІ може витіснити класичного викладача – людину. Дійсно, роль викладача під впливом ШІ трансформується, оскільки чимало процесів стають автоматизованими, проте ШІ може створювати навчальні матеріали різними мовами, персоналізувати контент під рівень студентів, а також запроваджувати адаптивне навчання. Викладач у такій ситуації зможе більш глибоко зосередитися на розвитку критичного мислення, наставництві та участі у більш складних і творчих завданнях. У перспективі педагоги будуть не просто «передавачами знань», а «кураторами навчального досвіду» [3].

Щодо дотримання академічної доброчесності під час використання ШІ, наразі станом на зараз це питання ще не має врегульованого механізму і більше залежить від особистої порядності користувача, а тому подекуди застосування ШІ в освітньо-науковій діяльності викладачами та здобувачами вищої освіти всіх рівнів може мати ознаки академічної недоброчесності. Зокрема, це можливо у таких випадках як **робота на замовлення** – виключно заради збільшення кількісних показників, до прикладу, для отримання наукових ступенів або грантів – це свідоме порушення академічної доброчесності, відповідальність за яке нестиме користувач; **формування технічного завдання** – користувач може сформулювати завдання для ШІ так, щоб отримати бажану відповідь, яка може бути придатною для користувача, але не завжди є фактично точною; **процес і результат роботи ШІ** – якщо два попередні етапи відбулися без порушень академічної доброчесності, то на завершальному етапі може бути порушено академічну доброчесність через непридатність функціоналу системи ШІ для генерації готового «продукту» в результаті виконання окремих завдань.

Крім того, одним із ключових правових викликів в епоху використання ШІ є забезпечення захисту персональних даних студентів та викладачів. В Україні відповідні питання регулюються Законом України «Про захист персональних даних» [4]. Отже, використання ШІ передбачає обробку великих масивів даних, що підвищує ризики витоку інформації, несанкціонованого доступу до неї, порушення прав суб'єктів даних, відсутність чітких правил щодо передачі даних між університетами та хмарними сервісами, необхідність отримання згоди студентів на обробку їхніх даних або може завдавати іншої шкоди суспільним інтересам.

Серйозні дискусії також викликає питання права власності на контент, створений за допомогою ШІ. Якщо навчальні матеріали, тести або тексти

генеруються алгоритмами, виникає питання: кому належать авторські права на ці праці – розробнику системи, користувачу чи жодному з них? Використання ІІІ для створення навчальних матеріалів піднімає також питання щодо того, хто є автором матеріалу, створеного ІІІ: викладач чи алгоритм та чи можна ліцензувати автоматично згенеровані контентні ресурси? Наразі більшість правових систем не мають однозначної відповіді на це питання.

Ще одним складним аспектом є питання юридичної відповідальності за помилкові рішення або рекомендації ІІІ. У випадку неправильної оцінки знань студента або некоректної рекомендації виникає юридична «сіра зона» щодо того, хто має нести відповідальність – розробник алгоритму, заклад освіти чи конкретний викладач і як захистити права студента, якого не влаштовує автоматизована оцінка?

Етичним принципом у питанні використання ІІІ в освітньому процесі ЗВО є забезпечення прозорості роботи алгоритмів, які він застосовує. Штучний інтелект може підсвідомо відтворювати соціальні та культурні стереотипи, що відображається у формуванні оцінок та рекомендацій для студентів. Тому студенти та викладачі повинні розуміти, як працюють алгоритми ІІІ, за якими критеріями приймаються рішення, щоб уникнути недовіри та маніпуляцій. Важливим є збереження балансу між рекомендаціями ІІІ та професійним педагогічним судженням викладача, який не повинен перетворюватися на пасивного виконавця рішень алгоритму. Інтеграція ІІІ не повинна знижувати роль педагога як експерта та наставника, педагог повинен залишатися головним у прийнятті освітніх рішень.

Відповідно до ст. 8 та 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [5], неоригінальні об'єкти, створені комп'ютерними програмами (зокрема матеріали, згенеровані системами ІІІ), підлягають правовій охороні як об'єкти особливого роду (*sui generis*).

До таких матеріалів не застосовуються категорії «автор» і «авторське право», оскільки відповідно до законодавства України автором може бути лише фізична особа, яка створила оригінальний твір у результаті власної інтелектуальної творчої діяльності: у загальному вигляді права особливого роду (*sui generis*) на матеріали, створені ІІІ, можуть належати особам, які мають майнові права або ліцензійні права щодо відповідної комп'ютерної програми (системи ІІІ), а саме розробникам системи ІІІ, їхнім правонаступникам, особам, яким такі права були передані (відчужені), а також законним користувачам комп'ютерної програми (системи ІІІ).

Забезпечення захисту персональних даних, дотримання приватності та права на недоторканність особистого життя є одним із вагомих аспектів застосування штучного інтелекту в ЗВО. Викладачам і студентам не слід вносити персональну, конфіденційну чи службову інформацію до будь-яких систем ШІ без нагальної потреби та без відповідного дозволу з боку ЗВО. Крім того, у системах ШІ механізм тренування/навчання на нових введених даних має бути деактивований за замовчуванням.

Застосування ШІ у ЗВО відкриває великі можливості, але водночас ставить низку правових і етичних викликів. З огляду на зазначене вище, слід підсумувати: штучний інтелект став невід’ємним елементом сучасної вищої освіти; в Україні відсутні комплексні національні стандарти щодо використання ШІ в освіті; ШІ не замінює традиційної освіти, а трансформує її, зміщуючи акцент з репродуктивного засвоєння знань на розвиток практичних навичок; застосування ШІ має суттєві переваги, серед яких персоналізація освітніх траєкторій, підвищення ефективності навчального процесу, підтримка дистанційної та інклюзивної освіти, зменшення навантаження на викладачів і розширення можливостей для саморозвитку студентів; паралельно з перевагами існує значна кількість ризиків, зокрема залежність від технологій, зниження рівня самостійності та критичного мислення студентів; проблема академічної доброчесності залишається однією з найгостріших; правове регулювання авторських прав на контент, створений ШІ, залишається складним і дискусійним; захист персональних даних і приватності є ключовою умовою легітимного використання ШІ у ЗВО; безпечне впровадження ШІ потребує системного підходу; етичне та відповідальне використання ШІ у вищій освіті має ґрунтуватися на європейських етичних принципах; подальша ефективна інтеграція ШІ у ЗВО неможлива без розвитку цифрових і ШІ-компетентностей викладачів, студентів та управлінського персоналу.

Список використаних джерел:

1. Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л. та ін. Інтеграція штучного інтелекту в сферу освіти: проблеми, виклики, загрози, перспективи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. Випуск 72. С. 171–186, doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-170-186.

2. *Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 липня – 11 серпня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres. 2024. 328 с.

3. Закон України «Про захист персональних даних». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

4. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf>.

5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>

ОРГАНІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ЯКІСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Тетера В.С., Шеховцова Т.О.

асистенти кафедри МКБМ

*Харківського національного автомобільно-дорожнього університету,
м. Харків, Україна*

Дослідниками встановлено, що формування корпоративної культури студентів у вищих технічних закладах має свої особливості. Тому при здійсненні цього процесу важливо враховувати специфіку формування зазначеного утворення у представників студентства.

Як підкреслюється у науковій літературі, визначення й реалізація різних способів впливу на розвиток в особистості мотивації може успішно відбуватися тільки на основі постійного вивчення її стану. Зокрема, О. Грішнова [1] вивчала взаємозв'язок цінностей людини й цінностей організації у корпоративній системі. Науковцем Т. Кицак [2] розглядалися основні напрями формування корпоративної культури на підприємствах і соціально-психологічні основи її формування у ЗВО.

Для визначення професійно важливих якостей майбутніх фахівців необхідно визначити ті сфери взаємодії, в які вступає людина під час виконання своїх функціональних обов'язків. Доцільно прислухатися також до думки, що професійна діяльність інженера має прикладний характер, оскільки спрямована на розробку, впровадження та створення нових виробничих технологій. До того ж, у процесі своєї діяльності інженер ставить певні вимоги до фундаментальних досліджень і виступає виробником нових фундаментальних знань.

На визначення конкретних орієнтирів щодо змісту корпоративної культури ЗВО в цілому й, зокрема, корпоративної культури майбутніх фахівців